

פיוטר איליץ' צ'ייקובסקי הסוויטה "מפצח האגוזים" אופוס 71 a

כתבו:
נתלי גולדברג
ציפי כהנוביץ'
דוצ'י ליכטנשטיין
אוסנת ניסקה

פיוטר איליץ' צ'ייקובסקי (7.5.1840-6.11.1893) על המלחין

המלחין הרוסי הנודע פיוטר איליץ' צ'ייקובסקי נולד בעיירה קטנה בשם ווטקינסק, שבה אביו עבד כמהנדס מכרות. בגיל עשר עברה משפחתו להתגורר בסט' פטרסבורג. לאחר שהשלים את לימודיו בבית הספר למשפטים בגיל תשע- עשרה, החל צ'ייקובסקי לעבוד כפקיד ממשלתי. בגיל עשרים ואחת נרשם ללימודים בקונסרבטוריון של סנט פטרבורג, ושנה לאחר מכן התפטר מעבודתו הפקידותית והחליט להתמסר למוסיקה.

הצטיינותו בתחום המוסיקה הייתה כה בולטת, שעם סיום לימודיו בקונסרבטוריון התמנה כמורה להרמוניה בקונסרבטוריון של מוסקבה, משרה בה התמיד שנים עשרה שנה. כפיצוי על ההתחלה המאוחרת בקריירה המוסיקלית שלו, היה קצב ההלחנה שלו מהיר ביותר, וכתיבתו הקיפה ז'אנרים שונים כמו הסימפוניה, האופרה והפואמה הסימפונית. יצירתו התזמורתית הגדולה הראשונה "רומיאו ויוליה" הולחנה בגיל שלושים.

נישואיו לתלמידתו, נישואין שנועדו ככל הנראה לחפות על עובדת היותו הומוסקסואל, חיו מפנה דרמטי בחייו. השנה הייתה 1877, וכשבועיים לאחר החתונה ניסה צ'ייקובסקי להתאבד במימיו הקפואים של הנהר במוסקבה. זמן קצר לאחר-מכן הוא נפרד מאשתו. באותה שנה רכש צ'ייקובסקי את אמונה של אלמנה עשירה בשם נדז'דה פון מאק, שהפכה לפטרונית שלו, דאגה לכלכלתו ואפשרה לו להתמסר באופן בלעדי להלחנה. מדאם פון מאק התנתה את תמיכתה בו בכך שהקשר ביניהם יהיה קשר מכתבים בלבד. בין השניים נרקמו יחסי ידידות עמוקים. במכתביו הרבה צ'ייקובסקי להופיע ברחבי אירופה כמנצח על יצירותיו. התמיכה הכספית של מאדאם פון מאק וקשר המכתבים ביניהם נמשך ארבע עשרה שנה, ונפסק באופן פתאומי ללא כל הסבר מצדה. גם עובדה זו העכירה את רוחו של האמן.

בשנים שלאחר מכן הרבה צ'ייקובסקי להופיע ברחבי אירופה כמנצח על יצירותיו. למרות שנחל הצלחה הוא לא קנה לעצמו שלוה. בשנת 1891 הוזמן להופיע בארצות הברית, בערים ניו יורק, וושינגטון ופילדלפיה.

בשנת 1893 ניצח צ'ייקובסקי על קונצרט בכורה של יצירתו האחרונה - הסימפוניה השישית (הפתתית). פרקה האחרון של היצירה, פרק איטי המבטא ייאוש, מצטייר בדיעבד כתחושה מוקדמת של המלחין שקצו מתקרב. ואמנם, הוא נפטר ימים ספורים לאחר הבכורה, בגיל חמישים ושלוש בסך הכול.

על המוסיקה של צ'ייקובסקי

צ'ייקובסקי החשיב את עצמו כמלחין רוסי, אבל היו בסגנונו גם יסודות של מוסיקה צרפתית, איטלקית וגרמנית. השפעות אלה הפכו את יצירותיו למערביות ולאוניברסאליות יותר בהשוואה ליצירותיהם של מלחינים רוסיים כמו רימסקי קורסקוב ומוסורגסקי. הוא יצר סינתזה בין יסודות לאומיים ליסודות אוניברסאליים תוך עיצוב שפה סגנונית סובייקטיבית מלאה רגש. הנימה המלנכולית הפכה למאפיין בולט ברבות מיצירותיו.

צ'ייקובסקי היה מלחין פורה הן בתחום האינסטרומנטלי והן בתחום הווקאלי.

על יצירותיו התזמורתיות הפופולאריות ביותר נמנות הסימפוניות הרביעית (1877), החמישית (1888), והשישית ("הפתטית"- 1893); הקונצ'רטו הראשון לפסנתר (1875); הקונצ'רטו לכינור (1878); הפתיחה- פנטזיה "רומיאו ויוליה" (1869) והפתיחה "1812".

המוסיקה שכתב צ'ייקובסקי לבלטים "אגם הברבורים" (1876), "היפהפייה הנרדמת" (1889), ו"מפצח האגוזים" (1892), תרמה רבות לחיזוק מעמדו כמלחין מפורסם ברחבי העולם, והפכה לנכסי צאן ברזל של רפרטואר המוסיקה הקלאסית הפופולארית. שתיים מבין שמונה האופרות שהלחין, "ייבגני אונייגין" (1878) ו"פיק דאס" (1890), מבוצעות לעיתים תכופות למדי בבתי אופרה ברחבי העולם.

במוסיקה של צ'ייקובסקי שזורות נעימות שירתיות רבות, אשר יופיין נחשף מחדש בכל אחת מהופעותיהן החוזרות תודות לתזמור צבעוני המעניק להן בכל פעם אופי וצבע אחרים. תזמורו הצבעוני של צ'ייקובסקי מושפע מברליוז ומאופיין בניגודים בין כלי קשת, כלי נשיפה מעץ, וכלי נשיפה ממתכת ובחילופים ביניהם. המטען הרגשי שבמוסיקה של צ'ייקובסקי בא לידי ביטוי בניגודים קיצוניים במפעם, בדינמיקה, בחומר התמאטי ובתהליכים אינטנסיביים ביותר שמובילים לשיא.

על היצירה

הבאלט *מפצח האגוזים* הועלה לראשונה בדצמבר 1892 בתאטרון מרינסקי בסנט פטרבורג. העלילה התבססה על גרסתו המקוצרת של אלכסנדר דומא לאגדה "מפצח האגוזים ומלך העכברים" מאת מספר האגדות הגרמני ארנסט תיאודור אמדאוס הופמן. האגדה פורסמה בשנת 1816 בקובץ אגדות לילדים מאת הופמן ומתאפיינת, בדומה ליתר האגדות שבקובץ, במיזוג מרתק בין מציאות לדמיון.

בשנת 1890, כשנתיים לפני העלאת הבאלט מפצח האגוזים, הועלה בתאטרון מרינסקי הבאלט *היפיפייה הנרדמת* על פי סיפורו של פרו, בו שיתפו פעולה שלוש דמויות מפתח בעולם הבאלט הרוסי: הכוראוגרף מריוס פטיפה, המלחין פיוטר איליץ' צ'ייקובסקי ומנהל התאטרון ומעצב התלבושות איבן וסבולויסקי. במטרה להמשיך את שיתוף הפעולה המוצלח, חיפש וסבולויסקי נושא לבאלט חדש, ובחר לשם כך את הסיפור על *מפצח האגוזים*. הכוראוגרף פטיפה, שחלה במהלך שלבי העבודה הראשונים, הוחלף על ידי הכוראוגרף לב איבנוב.

במארס 1891 בגיל 50, לאחר שהוציא תחת ידיו שני באלטים שנחלו הצלחה קטנה יחסית (ביחס לפופולריות שלהם היום), החל צ'ייקובסקי בהלחנת *מפצח האגוזים*, ללא מוטיבציה מרובה. הוא כתב לאחיו: "אני עייף מאוד וסבלתי הרבה. חוסר הוודאות לגבי העתיד מכביד עלי... מוחי ריק. איני מוצא שום הנאה בעבודה". אך הוא בכל זאת מצא עניין בכתיבת היצירה, כאשר החליט להחדיר לתזמור כלי נגינה לילדים שרכש בפאריז וכן להשתמש בכלי נגינה חדש שזה עתה יצא לשוק - הציליסטה. הוא כתב ליורגנסון, המוציא לאור שלו: "אפשר לקנות אותו רק אצל ממציאו, מוסטל, בפריס. אני רוצה לבקש ממך להזמין כלי כזה. שלח אותו ישר לפטרבורג אבל אסור לאיש לדעת על כך. אני חושש פן רימסקי קורסקוב וגלזנוב ישמעו עליו וישתמשו בו לפני".

המוסיקה של *מפצח האגוזים* נוגנה לראשונה בקונצרט שערכה החברה למוסיקה רוסית בסנט פטרבורג במארס 1892, אולם שם לא בוצע הבאלט במלואו כי אם סוויטה שחיבר צ'ייקובסקי על פי הבאלט. הסוויטה זכתה לתגובות נלהבות, עד כדי כך שהקהל דרש ביצוע חוזר של חמישה מבין פרקיה.

סוויטת מפצח האגוזים מבוססת על שלוש אפיוזדות מתוך הבאלט :

1. פתיחה זעירה Overture miniature.
2. ריקודי אופי Dances caracteristiques :
 - א. מארש Marche
 - ב. ריקוד פיית הסוכר Danse de la Fee-Dragee
 - ג. טריפאק, ריקוד רוסי Trepac, danse Russe
 - ד. ריקוד ערבי Danse Arabe
 - ה. ריקוד סיני Danse Chinoise
 - ו. ריקוד החלילים Danse des mirilitions
3. ואלס הפרחים Valse des fleurs

סיפור העלילה של הבאלט

מערכה ראשונה: העלילה מתרחשת בגרמניה בראשית המאה ה-19 בבית משפחת שטלבאום. ההורים, שני ילדיהם – קלרה ופריץ וחבריהם, חוגגים את ערב חג המולד בביתם. במהלך המסיבה מגיע אורח מוזר - האדון דרוסלמאייר, הוא הסנדק של קלרה ופריץ, ומחלק מתנות לכל הילדים. קלרה מקבלת מפצח אגוזים מעץ ונלהבת מאוד מן המתנה שקיבלה. אך פריץ אחיה, בפרץ של קנאה, חוטף את מפצח האגוזים מידיה ושובר אותו. קלרה חובשת את המפצח ומשכיבה אותו במיטת הבובות, האורחים מתפזרים והילדים הולכים לישון. בסמוך לחצות, כשכולם כבר ישנים, יוצאת קלרה ממיטתה וניגשת למפצח האגוזים. היא נבהלת מקולם של עכברים ענקיים הבאים לתקוף אותה. מפצח האגוזים נחלץ לעזרתה ויחד עם צבא חיילי הבדיל יוצא להילחם בצבא העכברים ובמלך העכברים העומד בראשו. קלרה מצטרפת גם היא לקרב, היא מורידה אחת מנעלי הבית שלרגליה וזורקת אותה בכל כוחה לעברו של מלך העכברים. המלך מתמוטט ומת ובו ברגע, בכח כישוף, הופך מפצח האגוזים לנסיך יפה תואר. הוא מזמין את קלרה לבקר איתו בממלכת הממתקים, והיא נענת להזמנה ללא היסוס.

מערכה שנייה: עתה אנו נמצאים בממלכת הממתקים. את פניהם של קלרה והנסיך מקבלת פיית הסוכר. כאן נפתחת סדרה של ריקודים דמיוניים אותם רוקדים תושבי הממלכה בפני קלרה והנסיך.

האוברטורה

האוברטורה פותחת גם את הבאלט וגם את הסוויטה. היא מהווה כמעין פתיחה חגיגית המכניסה את המאזינים לאוירת החג שבבית משפחת שטלבאום, אך בו זמנית מרמזת אולי גם על המסתוריות והקסם האופפים את הסיפור. מעין אמירה אופיינית של פתיחת אגדה: "היה היה פעם...". יתכן כי העובדה שבכל האוברטורה, הצילי והקונטרבסים כלל לא לוקחים חלק בתזמור, מוסיפה גם היא לתחושת הקסם והמסתורין הבוקעת מן המוסיקה.

באוברטורה שתי חטיבות החוזרות פעמיים כל אחת, לסירוגין:

חטיבה ראשונה: נפתחת בנושא המתאפיין בפרופיל רתמי בולט וארטיקולצית סטקטו. הנושא בנוי כפריודה בת שני משפטים: המשפט הראשון מסתיים באופן פתוח (אתנח דומיננטי) והמשפט השני, החוזר על אותו החומר המוסיקלי, מסתיים באופן סגור (קדנצה אותנטית מושלמת).

Allegro giusto

Violin I

5

הפריודה כולה חוזרת פעמיים בכינורות ובוויולות, כשבפעם השנייה מופיע רעיון קונטרפונקטי כרומטי בוויולות בערכים של חלקי 16, מה שמכין אותנו לכניסת הנושא השני.

הנושא השני נכנס בתבנית ריתמית של חלקי 16 בלתי פוסקים, תחילה בחליל ובהמשך בקלרנית, המלווים בצלילים קצרים בכלי הקשת.

בסופו מוביל הנושא לכניסה מחודשת של הנושא הראשון בגרסה מקוצרת ובתזמור מעובה.

חטיבה שנייה : נפתחת במנגינה סוחפת בכינורות בסולם הדומיננטה, החוזרת על עצמה פעם נוספת באוקטבה למעלה, ומביאה בסופו של דבר לקדנצה גרנדיוזית בסולם פה מז'ור.

עתה חוזרת החטיבה הראשונה באופן דומה מאוד להופעתה הראשונה, וכך גם החטיבה השנייה אך הפעם בסולם הטוניקה, ומובילה לקודה המסיימת את האוברטורה באקורדים מרשימים וחגיגיים.

הצעות לפעילויות:

1. לימוד הנושא הראשון בפרופיל סטקאטו לפי פסוק פותח ופסוק סוגר :
 - * חידון וזיהוי פסוקים על ידי התלמידים לפי נגינת המורה
 - * חלוקה לשתי קבוצות ותגובה בתנועת יד המסמנת את הפתוח או הסוגר (בישיבה או במרחב)
 - * תגובה לפריודה השנייה של הנושא לפי הצטרפות של קבוצה שלישית המתארת בתנועת יד או במרחב את הרעיון הקונטרפונקט הכרומטי בערכים קצרים בוילות
 - * הרמת שלטים המתארים בציור או במלל את שמות הכלים הבולטים במהלך ההופעות של הנושא (כינור, ויולה, חליל, קלרינט)
 - * האזנה לכל הפרק ותגובה להופעות השונות של הנושא הראשון
2. לימוד הנושא השני ודיון על כלי הנגינה הבולטים, תכונות האופי וצבירת האנרגיה לקראת סיומו
 - * המחשת התכונות המוזיקליות במרחב והתייחסות נקודתית למהלך הסיום המצטבר והמעבר שלאחריו
3. לימוד הנושא השלישי לפי בידוד שתי השכבות המרקמיות הבולטות :
 - שכבת המנגינה הרחבה השיריתית בכינורות, ולפי הופעתה על שתי אוקטבות
 - שכבת הפריטות הבודדות בפיציקטו על פעמות לא מודגשות
 - * תאור במראה את גלי האנרגיה המצטברים בסחרור מתגלגל מעלה בהופעתו החוזרת של הנושא (ארבעה גלי צבירה)
4. הבחנה במבנה לפי הצטרפות קבוצות תלמידים בתנועה במרחב, ועל ידי הדגשות התכונות הבולטות של כל הנושאים והרעיונות :
 - א. ב. א' ג. קודה. א. ב. א' ג. קודה.
5. דיון על מידת הזיקה בין התכונות הבולטות של הפתיחה ובין ראשית הסיפור של "מפצח האגוזים".

כל ריקודי האופי אשר בסוויטה, להוציא את המארש, לקוחים מן המערכה השנייה בבאלט בה נמצאים קלרה והנסיך בממלכת הממתקים. המארש, לעומת זאת, לקוח מתוך המערכה הראשונה כאשר האורחים מגיעים לבית משפחת שטלבאום. הוא מבוסס על ניגודיות בתוך נושא אחד: חלקו הראשון מציג מנגינה תרועתית בכלי הנשיפה במרקם הומוריתמי, עם הדגשה ברורה של הפעמה המחזקת את האופי המארשי.

כלי הקשת, שהפעם מצטרפים אליהם הצ'לי והקונטרבאסי, עונים במלודיה מהירה, קלילה וקופצנית בעלת אופי עליו וריקודי יותר.

לאורך כל הפרק, להוציא נושא מעבר אחד, חוזר הדו שיח בין שני חלקי הנושא בתזמורים ובווריאנטים שונים.

הצעות לפעילויות:

1. התנסות ריתמית במרחב לפי משקלי הליכה שונים בנגינה אילתורית של המורה
2. המשגת התחושה וההבחנה בין משקל זוגי ולא זוגי; המשגת המארש מן הידוע והמוכר לתלמידים.
3. התנסות בהליכת מארש לפי סוגי טמפו שונים, ובדינאמיקה וארטיקולציה משתנות
4. העלאת ציפיות אודות פרק המארש שיושמע, ובזיקה אל הסיפור "מפצח האגוזים"
5. האזנה לפרק המארש תוך הקשת הפעמה, ודיון על המאפיינים הבולטים בזיקה אל הציפיות ואל הסיפור עצמו (מצעד משעשע של גמדים).
* איזה סוג מארש נשמע? מי מסוגל לצעוד, לדלג, לדהור או להתרוצץ לפי הטמפו של המארש המושמע?
6. התנסות במרחב להמחשת יסוד המענה בין כלי הנשיפה והכינורות, לפי זוגות ילדים המתארים בדו שיח את הפסוק הפותח ואת הפסוק הסוגר של הנושא הראשון
7. התנסות בדיבור התבנית הריתמית של הדו שיח לפי:
* קבוצה אחת מדברת במרקאטו ובגוון כהה את הפסוק הפותח לפי ההברות:
ט-ט-ט-רה-רה-רה-ט, ט ט ט ט
* קבוצה שנייה עונה בגוון בהיר לפי ההברה:
לי-רי-לי-רי-לי-רי... (בגוון בהיר)
8. התנסות בהקשת הפותח והסוגר בדו-שיח של הנושא הראשון לפי החלוקה הבאה:
* קבוצה אחת אחראית להקשת הפעמה (שמונה הקשות לפסוק הפותח של הנושא הראשון)
* קבוצה שנייה אחראית על הקשת הפסוק העונה של הנושא הראשון (16 הקשות בפסוק הסוגר)
9. התנסות במרחב סביב חטיבת הנושא הראשון תוך יישום היסודות שנרכשו. בהישמע הנושא השני התלמידים מאזינים בלבד ומגיבים שוב בתנועה עם ההופעה החוזרת של חטיבת הנושא הראשון
10. האזנה לנושא השני והתמקדות בתנועת המתאר היורדת האופיינית לו במהלך ארבע הופעות רציפות

11. הגדרת הרעיונות המוזיקליים הבולטים ורישום המבנה : א.ב.א.
12. התנסות ברישום גראפי של המבנה לפי שני הנושאים והפסוקים המרכיבים את הנושא הראשון
13. עריכת טבלה משווה בין שני הנושאים לפי ההבחנות הבאות :
* משך כל נושא (הנושא הראשון ארוך מהנושא השני), כלי הנגינה הבולטים בכל נושא, החזרות של פסוקי הנושא הראשון, העוצמה, הארטיקולציה.
14. המחזת הפרק לפי היסודות המוזיקליים שנלמדו ובזיקה אמיצה אל הסיפר

ריקוד פיית הסוכר

בזמן שצ'ייקובסקי החל להלחין את המוזיקה ל"מפצח האגוזים" הוא נזכר בצלילים של כלי נגינה לילדים כפי שהופיעו בסימפוניית הצעצועים של לאופולד מוצרט, ואשר הקסימו אותו עד עומק ליבו. הוא חיפש אחר גווני יחודיים ועל כן רכש אוסף גדול של צעצועים מוזיקליים ולבסוף שיבץ ביצירתו את קולות הרעשן, הקוקיה, מצילתיים ותופים זעירים. בעיה מוזיקלית רצינית יותר פתר בעזרת בניית כלי נגינה חדש לחלוטין, "משהו בין פסנתר קטן ופעמונייה, עם צליל אלוהי"... וקרא לו "הצ'לסטה של מוסטלי", ע"ש ממציאו הפריזאי. תוכן הריקוד: לאחר הקרב בין מלך העכברים ומפצח האגוזים דמוי נסיך, מודה לה זה האחרון על מאמציה להציל אותו ולוקח אותו לחוף מבטחים- ארץ הממתקים. קלרה מוזמנת לרקוד עם פיית שזיף הסוכר.

תכונות בולטות

1. אווירה אגדית, מרחפת, מסתורית
2. גוון בהיר ועדין של הצ'לסטה
3. משקל זוגי
4. מפעם מתון ונינוח
5. הנגדות בין רעיונות מוזיקליים בתחום האופי, הגוון והרגיסטר, והארטיקולציה

הרעיונות המוזיקליים הבולטים

1. הנושא הראשון "הקסום" בצ'לסטה, נפתח על פעמה רפה, בכיוון כרומטי יורד; ראשיתו וסופו בתנועת זיג-זג.
2. מוטיב הגליסנדו היורד של הקלרינט-בס נשזר בין כל אתנחתא של הנושא "הקסום"
3. סדרה של דגשים בלתי צפויים על ידי הטוטי בספורצנדו, מעוררת אווירה מיסתורית ואף מתוחה
4. דו-שיח בין:
 - הנושא השני של הצ'לסטה (השאלה) באוקטבות עולות ויורדות
 - התשובה של הוויולות על צלילים חוזרים
5. נחשולי ארפזיים בצ'לסטה

המבנה

מבוא חרישי בכלי קשת בפיציקאטו

חלק א: הנושא "הקסום" בצ'לסטה מלווה בכלי קשת שקטים; מוטיב הגליסנדו היורד בקלרינט מבצבץ בין הסיומות של הנושא "הקסום"

חלק ב: דגש בלתי צפוי בטוטי בספורצנדו מבשר את דו-שיח בין שאלת הצ'לסטה הצוברת אנרגיה באוקטבות עולות, ברגיסטר מאד גבוה ובלגאטו, ובין התשובה של הוויולות בגוון כהה, ברגיסטר נמוך ובסטקטו

מעבר: נחשולי ארפזיים בצ'לסטה מנצנצים בתנועה עולה, והמתח והמסתורין נמוגים אט אט; הבסונים והחלילים במוטיב הגליסנדו מבשרים את ההופעה החוזרת של הנושא "הקסום".

חלק א: הנושא הראשון בצ'לסטה מלווה הפעם בתבניות מקצב צפופות בכלי הקשת השקטים; מוטיב הגילסנדו בקלרינט משובץ שוב בהפרשים ההולכים ומצטמצמים עד לסיום מפתיע באקורד חזק בסטקאטו.

ריקוד רוסי

מבנה היצירה

הריקוד בנוי משלוש חטיבות במבנה של ABA המסתיים בקודה. אופיו נמרץ, התזמור אינטנסיבי וכך גם העוצמה הנעה בין מצו פורטה לפורטיסימו. הוא נפתח ללא כל מבוא ישירות אל המנגינה הראשונה הפורצת במקצב ערני בכינור הראשון שאל חלקה השני מצטרף החליל. כך היא חוזרת על עצמה פעמיים בתזמור זהה.

A

כינור

חליל

שוב חוזרת אותה מנגינה כשהפעם מצטרף החליל ומכפיל את הכינור הראשון לכל אורך המנגינה, כלי הנשיפה מצטרפים לעיבוי התזמור ואל חלקה השני אף הטימפאני והטמבורין, אף כאן חוזר פעמיים בתזמור זהה.

מכאן מעבר אל **B** כשהמנגינה מתחלקת בעיקר בין הויולה, הצ'לו, הקונטרבאס

והחליל.

Musical score for the first system, featuring four staves. The top staff has dynamics *f*, *ff*, *mf*, and *ff*. The second staff has dynamics *mf*, *f*, *ff*, and *mf*. The third staff is marked *sempre staccato*. The fourth staff has a *a 2.* marking. A section marker 'B' is present at the beginning of the second staff.

כך פעמיים ומכאן, לאחר מעבר בן 4 תיבות

Musical score for the second system, featuring four staves. The top staff has dynamics *ff* and *ff*. The second staff has dynamics *ff* and *ff*. The third staff has dynamics *ff* and *ff*. The fourth staff has dynamics *ff* and *ff*. A triplet of eighth notes is marked with a '3' in the second staff.

בחזרה אל ה - A החוזר פעמיים בתזמור אינטנסיבי ובעוצמה של פורטיסימו עד לקודה.

הצעות לפעילות

1. פרונטאלית, לדיון מול הכתה כולה

התייחסות חוזרת אל הסיפור:

- הזכרה מתומצתת של מסגרת הסיפור תוך מיקום הריקוד הרוסי (ואח"כ הערבי או כל ריקוד אחר) בתוך השתלשלות העלילה.
- איזכור מסיבת ההכתרה והנישואין של קלרה עם הנסיך ואת קבוצות הרקדנים שהגיעו מכל העולם להשתתף בחגיגה.
- איסוף מידע או ציפיות סביב נושא הריקוד העממי לקראת החשיפה למימד המוזיקלי והתנועתי של הריקוד.

דיון על:

- הארצות מהם הגיעו הרקדנים למסיבה.
- הגדרתו של ריקוד העם כמאפיין ומייצג.

- שמות של ריקודי עם מוכרים.
- מאפייני הריקוד הרוסי על התנועות והתלבושות.
- התמקדות בריקוד הקוזאקים כמאפיין הריקוד הרוסי על מרכיביו : רקיעות, כיפוף בירכיים, אקרובאטיקה וגמישות של הרקדנים.
- דיון על האופי הצפוי של מוזיקת הריקוד הרוסי.
- האזנה ליצירה עם השלמתה של התמונה הכללית המצופה ובדיקת התאמת המרכיבים הנשמעים לאלה המצופים.

2. בתנועה

- האזנה ליצירה והעלאת מאפיינים מוזיקליים בולטים לקראת תכנון התנועה
- האזנה בתנועה במרחב על פי המאפיינים שהועלו, לפי קבוצת תלמידים הנעה במרחב ויתרת הכתה הצופה צפייה מבוקרת.
- דיון מסכם על תכנון התנועה של כל קבוצה בזיקה אל מאפייני הריקוד.

3. צפייה מודרכת

- צפייה ב-YOUTUBE בבצועים שונים של הריקוד מתוך ההפקות השונות. מומלץ לבחור 3 ביצועים שונים ולהשוותם.
- מעקב וצפייה על פי דף הדרכה הכולל התייחסות לאלמנטים שונים המופיעים בביצוע, מאפיינים אותו ומבדילים אותו מאחרים.

הצעות לצפייה מודרכת

- * מי מבצע את הריקוד – נשים, גברים, קבוצה מעורבת, סולן.
- * תאור התלבושות, צבעים בולטים, אביזרים מיוחדים.
- * התייחסות להבדלים בביצוע המוזיקלי של ההפקות השונות : בעצמה, במפעם.
- * סיכום מאפיינים המייצגים את הריקוד הרוסי על פי הנצפה.
- * יצירת ריקוד רוסי כתתי בקבוצות.

4. פיסוק וריתמוס

- מחיאת 4 התיבות הראשונות ב-A. מורה מול תלמיד, מול כתה ובהקשות גוף שונות ומגוונות עד להפנמת המקצב.
- חיבור "כוריאוגרפיה" ריתמית על ידי התלמידים.
- ביצוע המקצב בכלים ריתמיים ובהמשך אף בכלים מלודיים לקבלת מלודיות שונות וחדשות על בסיס אותו מקצב.
- האזנה לריקוד תוך כדי הבעת מחווה המייצגת את המקצב כשמופיע.
- סיכום מבנה היצירה.

5. התמצאות באוריינות

- כתיבת המקצב ואמירתו בשפת המקצב, ותרגול בקולות גוף ובכלי הקשה ריתמיים או מלודיים.
- שימוש במרכיב הריתמי בחיבור יצירה חדשה זעירה.
- חלוקת הכתה לקבוצות, עיון בפרטיטורה: העמוד הראשון ובו התזמור הדליל יותר מול העמוד האחרון - שבו התזמור אינטנסיבי מאוד. שיחה ודיון על משמעות הפרטיטורה כמעין מפה המתארת את תמונת היצירה, התמצאות הפרטיטורה כמפת היצירה.
- דיון על הנושאים הבאים:
 - * העובדה שהפרטיטורה ובה מכלול תפקידי הכלים השונים, מונחת לפני המנצח בעוד הנגנים מקבלים רק את התפקיד של הכלי שלהם.
 - * המשמעות של ראיית התמונה כולה ע"י המנצח כאשר הנגנים רואים רק את חלקם.
 - * הקריאה האנכית של המנצח לעומת האופקית של הנגנים.
 - * תפקידו הריכוזי של המנצח.
 - * האחריות שלו והשליטה שלו בתזמורת ובמעמד.

6. האזנה מבוקרת: אבחנה ודליית פרטים מן המכלול

7. זיהוי הכלים המבצעים כל אחד ממרכיבי היצירה על חלקי היצירה השונים, הנושאים והקודה.

8. האזנה תוך כדי הוספת הקשות ריתמיות בגוף.

אתרים מומלצים:

<http://www.musixcool.com/members/MusixCool/hebrew/reprtoir/nutcrack.htm>

פרטיטורה:

http://erato.uvt.nl/files/imglnks/usimg/8/84/IMSLLP01090-Tchaikovsky_-_Nutcracker_Suite_IV.pdf

ריקוד ערבי

מבנה היצירה

הפרק בנוי בשכבות ריתמיות ומלודיות היוצרות מצלול מאוד מעודן של כאילו צעיפים מוזיקליים אווריריים העוטפים את המנגינות ושלובים זה בזה.

היצירה נפתחת במבוא ריתמי בן 4 תיבות על צליל הטוניקה - סול, המנוגן עם עמעמים ע"י הווילות והצילים:

The image shows the beginning of a musical piece in 3/8 time. It consists of two staves. The top staff is marked with *con sordini* and *p*. The bottom staff is also marked with *p*. Both staves feature a rhythmic pattern of eighth notes with a dotted quarter note, creating a steady, muted accompaniment.

מרכיב אוסטינטי זה נמשך כמעט לאורך כל היצירה למעט בקטע שבו מופיעה המנגינה אצל שני הכלים הללו והוא מעין רקע עמום להתרחשות המוזיקלית.

בתיבה החמישית מצטרפים הקרן האנגלית והקלרניתות במוטיב ריתמי אחיד

A short musical notation showing a rhythmic motif on a single staff. It consists of a quarter note followed by an eighth note, both with a dynamic marking of *p*.

כשהמנגינה בקלרנית במוטיב של טרצה קטנה בירידה החוזר על עצמו 3 פעמיים כשבפעם השלישית יש סלסול. נקרא למוטיב זה A

The image shows the first three measures of the piece. The top staff has a dynamic marking of *p*. The middle and bottom staves have dynamic markings of *p* and *p* respectively. The music features a rhythmic motif that repeats three times, with the third iteration including a melodic flourish.

The image shows the first three measures of the piece for three instruments: Clarinet I (Cl. I.), Clarinet II (Cl. II.), and Violin I (Viol. I.). The Clarinet I part has a dynamic marking of *p* and a slur over the notes. The Clarinet II part has a dynamic marking of *p* and a slur over the notes. The Violin I part has a dynamic marking of *p* and a slur over the notes.

אלמנט זה מופיע פעמיים ברציפות כשבסיומו נמשך הצליל האחרון המצטרף כשכבת ליווי נוספת לצילי ולוויולות עם נגיעות קלות בטמבורין:

על רקע זה מופיע כאן בכינורות המוטיב השני B במנגינה הנעה בסקונדות ומסתיימת בסלסול אף היא.

כך חוזר פעמיים עם וריאנט קטן.

שוב חוזר המוטיב הראשון A המנוגן פעמיים אך עתה ע"י הבסונים.

הכינורות ממשיכים את מוטיב הסקונדות המסתלסל שלהם B למעין פיתוח ריתמי ומלודי נוסף על רקע האוסטינטו בוויולות ובצילי והצליל הארוך הנמשך בבסון.

שוב המוטיב הראשון A ע"י הקלרניות ותוך שהוא מסתיים מתחיל בקרן האנגלית מוטיב ספק חדש ספק סוגר למוטיב השני, מוטיב הצועד בירידה בסקונדות מרווח של קוורטה מסול לרה. צליל ארוך וסיום מסולסל.

במקביל מנגנים הכינור הראשון והוויולה את המוטיב השני B כשלאשונה מתחילת הפרק מחליף הצילו (בהצטרפות הכינור השני) את האוסטינטו שלו באלמנט אוסטינטי חדש:

כאן מצטרף לראשונה הקונטרבאס בצליל ארוך הנמשך כמעט עד סוף הפרק.

מוטיב זה מסתיים בסגירה מדורגת של ירידה של אותה קוורטה מסול לרה מהאוקטבה השלישית ועד הראשונה.

ושוב חוזר על עצמו עם אותה סגירה של קוורטות בירידה. בשלב זה חוזרים הצ'לים והוויולות לאוסטינטו הקצבי המקורי שלהם (הוויולה בצלילים שונים) ואנחנו לקראת סיום עם תזכורות של אלמנטים מן המוטיבים:

מוטיב A בקלרינט

מוטיב B בבסון

וכך תוך צמצום התזכורות משני המוטיבים עד לצמצום לצליל אחד ארוך ומתמשך.

הצעות לפעילויות

שני הסעיפים הראשונים מן הריקוד הרוסי ניתנים ליישום בריקוד הערבי בתוספת השינויים המתאימים המתחייבים.

1. מעקב ריתמי

- הקשות גוף שונות של המורה לפי מקצב האוסטינטו הפותח ובמפעמים שונים, וחקוי הפעילות על ידי התלמידים. דיון על מהות השפעת שנוי המפעם על אופי היצירה.
- הקשת המקצב על ידי התלמידים לפי מפעם איטי המתאים ליצירה ונגינת שני המוטיבים על ידי המורה, תחילה A ואח"כ B.
- רישום התבניות על הלוח בתום השמעת כל תבנית.
- חלוקת הכתה לשתי קבוצות לפי שני המוטיבים A ו B, כאשר כל קבוצה מקישה את האוסטינטו בהתאם להופעת המוטיב שלה בנגינת המורה.

2. הכרת הנושאים ומהלך היצירה

- תזכורת לאוסטינטו.
- הצגת הנושאים בנפרד מן האוסטינטו. התלמידים בעזרת המורה מנסים לאפיין כל נושא:
 - A - ירידה של טרצה, ניתן לקרוא לזה קפיצה וקישוט.
 - B - עליה בצעדים ובמקומות מסוימים קישוט.
- מעקב התלמידים אחר מהלך היצירה השלמה תוך כדי אפיון כל חלק ממנה.
- הצגת מקצב אוסטינטו ודוגמאות משני המוטיבים A ו B בשלטים
- חידון זיהוי המוטיבים לפי נגינת המורה והרמת השלט המתאים
- האזנה ליצירה והרמת השלט המתאים במהלכה
- דיון על מאפייני המוטיבים והתנסות בהקשה לפיהם.

3. תנועה

תרגום המרכיבים השונים לתנועה במרחב ומעקב מבוקר אחריהם תוך כדי מהלך היצירה.

4. אוריינות

- התמצאות בפרטיטורה דרך מעקב וזיהוי המוטיבים הבולטים על ידי המורה העוקב בעזרת מטול שקפים או מצגת.
- מעקב אחר מוטיבים בולטים על ידי תלמיד
- חלוקת דפים מן הפרטיטורה וטושים צבעוניים לתלמידים והדגשת מוטיבים בולטים בהדרכת המורה.

אתר תווים :

http://erato.uvt.nl/files/imglnks/usimg/b/b2/IMSLP01091-Tchaikovsky_-_Nutcracker_Suite_V.pdf

ריקוד סיני

על היצירה

במחול זה מבוטא אופי ההליכה המסוגגנת הסינית, מדוייקת ואף משעשעת. היצירה בת חלק אחד, א, שבו שני נושאים מוסיקליים קטנים, החוזרים על עצמם. משקל היצירה – 2/4. החליל פותח במוטיב עתיר עליצות החוזר שש פעמים: פעמיים בעלייה, פעמיים בירידה ושני פעמיים בעלייה.

התכונות הבולטות

1. גוון: בסונים, גלוקנשפיל, וכלי קשת וסולנים – חליל ופיקולו.
2. רעיונות מוסיקליים: דו-שיח בין הבסונים וכלי הקשת המנגנים תבנית אוסטינטו בצלילים נמוכים, לבין הסולנים, שצליליהם גבוהים, המשמיעים היגדים בתנופה עולה ויורדת.
3. ארטיקולציה: גליסנדו בצלילי החליל והפיקולו, המשמיעים יחד שתי מנגינות, זו אחר זו, הנפתחות ונסגרות תמיד בגליסנדו עולה או יורד: כאשר הפתיחה עולה- הסגירה יורדת, ולהיפך. סטקאטו בצלילי האוסטינטו הנמוכים.
4. אופי משתובב, היתולי קמעה.

סכמת המבנה

a | | | | | | | | A | | | |

a' | | | | | | | |

b | | | | | | | |

b | | | | | | | |

a | | | | | | | |

a | | | | | | | |

coda | | | | | | | | | |

מבנה היצירה

- הקדמה קצרה באוסטינטו בצלילים הנמוכים.
א א חליל ופיקולו מזנקים לגובה בגליסנדו, ומסיימים את תפקידם הקצר בגלישה מטה. המיתרים עונים להם בפיציקטו (בפריטה), בעוד הפגוטים רצים ללא הרף.
א – חוזר.
ב – החליל גולש בזינוק מטה ומסיים בגלישה לגובה. המיתרים עונים לו בדרך דומה לפעמים הקודמות, בשינוי קל.
ב – חוזר.
א – חוזר.

הצעות לפעילויות

1. פיתוח שמיעה על יסוד הגליסנדו :
 - * משחקי גליסנדו קוליים.
 - * חידון זיהוי תבניות גראפיות לפי תבניות של כיווני גליסנדו.
 - * הכתבה גרפית לפי סוגי גליסנדו שונים, בטמפו ובעוצמה משתנים.
 - * התנסות בנגינת גליסנדו במטלופונים.
2. תיאור מרקם היצירה בתנועה חופשית בין בני זוג, לפי רובד הגליסנדי ולפי האוסטינטו הנמוך של הבסונים וכלי הקשת הנמוכים
3. התנסות במרחב :
 - * תאור הרבדים הבו-זמניים בריאליזציה או בהמחזה, לפי שלוש קבוצות של תלמידים האחראים על הרובד של הפיקולו והחליל, על הרובד של הבסון ועל כלי הקשת.
 - * תאור ההתפתחות הדינמית של היצירה באמצעות הצטרפות הדרגתית של תלמידים בהתאם לעוצמה המתגברת.
4. רישום המבנה לפי תנועות גראפיות או לפי סדר הא-ב.

ריקוד חלילי הסוף

התכונות הבולטות

הריקוד הינו דוגמא מובהקת לתזמור צבעוני מרהיב במסגרת של מיניאטורה מוזיקלית. הניגודים וההשלמות במרכיבי הגוון, ברבדי המרקם, ובתנועיות המלו-ריתמיות מעניקים אווירה קסומה לתמונת האגדה.

רצף הופעת הכלים ותפקידם:

- * הויולה, הצ'לי והבסונים משמיעים את תפקידם בפיציקטו בצלילים קצובים.
- * החליל משמיע את הנושא העיקרי בשני פסוקים- פותח וסוגר.
- * הקרן האנגלית משמיעה תפקיד סולו במעברים, בלגטו.
- * החצוצרות וכלי ההקשה מצטרפים בהיגדים חזקים ובאופי סוער.
- * החלילים חוזרים לקראת הסוף.

סכמת המבנה:

a | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | A | | | |

a | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

b | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

a | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

a | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

c | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | B

c | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

a | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | A

a | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

מבנה היצירה

א - א - לאחר הקדמה קצרה של כלי המיתר הנמוכים, הקובעים את הפעמה המהירה, נכנסים החלילים במנגינה עדינה. היא מפוסקת בטבעיות ע"י גליסנדי, ובסופה מתפוגגת לתוך החלק הבא.

ב - הקרן האנגלית משמיעה מעבר גלי, בעוד החלילים שומרים על נוכחותם.
א - חוזר.

ב ג - חצוצרות שקטות, על רקע כלי המיתר הנמוכים והטימפני, משמיעות את המנגינה שלהן בסטקטו מהיר וקצוב.

ג - חוזר ו...

א - א - חוזר.

א - חוזר.

הצעות לפעילויות

1. זיהוי הגוון של הכלים לפי חידון תמונות של כלי נגינה, וכרטיסיות עם סימני דינמיקה וארטיקולציה
2. התנסות בתנועה במרחב לפי יחידות ריתמיות מתחלפות (חצי, רבע, או שמיניות) ועל פי קריאה של המורה
3. התפצלות לקבוצות לפי שני רובדי המרקם, והחלפת תפקידי הקבוצות
4. התנסות בתנועה במרחב לפי תאור המשפטים והפסוקים השונים והחוזרים, המרכיבים את מבנה היצירה
5. האזנה ליצירה ורישום גראפי של חלקיה השונים והחוזרים

ואלס הפרחים

הואלס כתוב על פי מיטב המסורת של הואלסים הוינאיים במאה ה-19. הוא נפתח במבוא איטי המתאפיין במרקם כוראלי בכלי הנשיפה ובנגינת פסאזיים מהירים בנבל ללא תחושת פעמה ברורה, מה שמקנה אופי אימפרוביזטורי. לאחר המבוא, נפתח החלק הריקודי בתבנית הליווי "אום – פה – פה" המדגישה את המשקל האופייני לואלס – משקל של שלושה רבעים כשהפעמה הראשונה מוטעמת ושתי הפעמות הבאות רפות. על רקע תבנית הליווי נכנסות קרנות היער במעין תרועה חרישית (המתבססת על נושא המבוא).

הקלרנית עונה במנגינה מתפתלת.

שוב קרנות היער ושוב המנגינה הנפתלת בקלרנית, המביאה לריקוד הואלס במלוא הדרו במנגינה סוחפת המשוחחת בין כלי הקשת וכלי הנשיפה מעץ.

כל הקטע הריקודי חוזר על עצמו שוב, אך הפעם בתזמור מעובה.
בהמשך נכנסת מנגינה שירתית ורגועה באבוב ובחליל החוזרת פעמיים.

הצ'לי והוויולות ממשיכים במנגינה מינורית סוערת החוזרת על עצמה פעמיים.

המנגינה השירתית חוזרת שוב אך הפעם בכינורות. ושוב חוזר כל הוואלס כפי שהופיע בתחילה ומוביל לקודה סוערת המסיימת את הוואלס ואת הסוויטה כולה.

הצעות לפעילויות

חשיפה לריקוד הוואלס

1. התנסות במרחב בתנועה המגיבה לסרוגין למנגינות במשקל זוגי ובמשקל משולש לפי נגינת המורה.
2. האזנה לנגינת המורה של מנגינות של שירים במשקל משולש כמו "ולס להגנת הצומח" או "הנה מה טוב ומה נעים", בליווי שקט של התלמידים בהקשת הפעמות המודגשות.
3. צפייה מודרכת בריקודי וולס והתייחסות אל הגיסטות ואל יסוד התנופה האופייניים לו.

פיתוח שמיעה

1. התייחדות עם הסולם רה מזיור והמוטיב הפותח את הריקוד:
 - * שירת הסולם, במשקל זוגי ובמשקל משולש
 - * שירת הסולם תוך מעקב אחר התווים הרשומים על הלוח, על פני שלוש אוקטבות שונות
 - * משחקי דילוגים טרציאליים וסקונדאליים על פני הסולם
 - * שירת אקורדיקה מתוך הסולם לפי מעקב המורה אחר התווים הרשומים על הלוח.
 - * השמעת המוטיב הפותח (היפוך שני של האקורד רה עד לספטימה סו), והשוואתו עם המוטיב המורחב המופיע מיד אחריו (עד לאוקטבה – לה).
 - * חידון זיהוי בין המוטיב הפותח ובין זה המורחב והשענות על הרישום הגראפי או רישום בתווים שעל הלוח.

2. חשיפה אל שאר הנושאים של הוואלס, השמעתם על ידי המורה וחידוני זיהוי לפי הגראפים השונים המופיעים על הלוח.

* דיון על "אופיים או צורתם של הפרחים" לפי קווי המתאר, האנרגיה, העוצמה והארטיקולציה

* האזנה לביצוע התזמורתי (ללא המבוא וללא הקודה) וחלוקה לארבע קבוצות על פי ארבע המנגינות הבולטות; תגובה בתנועה המתארת את מאפייני הנושאים לפי הגוון (הרמת שלטים ובהם ציור של הכלי-הכלים הבולטים); את קו המתאר, האנרגיה והארטיקולציה.

* דיון על סדר הופעות הנושאים והשוואה בין מספר ההופעות של כל "פרח".

* רישום מבנה הפרק (ללא מבוא וקודה).

על המבוא של הפרק

1. האזנה למבוא והעלאת ציפיות להמשך לבוא בזיקה למאפייני הבולטים ולתכן החותם את הסיפור.

2. דיון על מהותו של המבוא, על אופיו הרצייתיטיבי, והלא קצבי או מדוד, וכן על תרומת הנבל לתחושת הריחוף של המבוא.

על הקודה

1. האזנה לקודה ודיון על מהותה.

2. זיהוי הנושאים המשתתפים בה לפי תגובת הקבוצות המזוהות עם כל אחד מארבעת הנושאים.

הפרק השלם

הצעות לרישום גראפי של כל קבוצה לפי תפקידה, ואיסוף הרישומים עד להצעה גראפית כתתית. השלמת רישום המבנה, עם המבוא והקודה.